

Luka Tomašević
BIOETIKA IZ TEOLOŠKE PERSPEKTIVE
Pergamena, Zagreb, 2014., 339 stranica

Tijekom povijesti moralni su teolozi dali ogroman doprinos razvoju medicinske etike, a medicinska je etika praktički predvorje, “pretpovijest bioetike”. Relativno kratka povijest bioetike međutim otkriva nekoliko zanimljivih činjenica vezanih uz odnos teologije (religije općenito) i bioetike. Otkriva prije svega činjenicu da je taj odnos u početku bio vrlo intenzivan i obostrano koristan. Otkriva potom, danas pomalo zaboravljenu istinu, stalne i nezamjenjive nazočnosti teološke refleksije na tom novonastalom području znanja i istraživanja. I otkriva konačno nepobitnu činjenicu da je među pionirima bioetike značajan broj teologa koji aktivno sudjeluju u strukturiranju i usmjeravanju discipline, istaknuti su članovi prvih centara za bioetiku, nezamjenjivi u etičkim komitetima... Suradnja je otvorena, odnos vrlo blizak, a doprinos teologije i teologa značajan.

Vremenom međutim odnos teologije i bioetike postaje vrlo složen, nekada i problematičan. Bioetika se sve više sekularizira, a doprinos teologa i teologije sve je manji. Začuđuje zapravo činjenica, pa i brzina kojom se teologiju i teologe udaljilo (ili su se sami udaljili) iz ove još nedovoljno konstituirane discipline. Posljedice postaju vrlo brzo vidljive: bez teologije i religije općenito, bioetika i njezini protagonisti upadaju u začarani krug, slijepu ulicu, u potpunu blokadu. Bioetika živi duboku krizu, osobito u svom praktično aplikativnom dijelu. Pretvara se u bojno polje gdje različite i često konfliktne pozicije, različite slike čovjeka i vrijednosnih sustava, vode prema nekomunikativnosti, nemogućnosti dijaloga, nedostatku djelatnih odluka ili, u najboljem slučaju, u potražnju za nekim konsenzusom koji ne brine o iskonskoj istini o čovjeku i njegovu temeljnom pozivu.

U tako složenoj situaciji mnogi bioetičari otvorena duha i misli prizivaju pomoć teologije. Znaju da njezinim ponovnim uključivanjem neće biti riješeni svi problemi, ali će se barem

omogućiti plodan odnos ovih dviju disciplina na obostranu korist. Ostaje međutim još otvorenim pitanje mjesta i uloge teologije u bioetici ili konkretnije: ima li kršćanska teologija što kazati s obzirom na moralno djelovanje čovjeka na ovom specifičnom polju gdje znanstvena pa i filozofska racionalnost muku muče s mnogim poteškoćama, a posebno pitanjem vrijednosti ljudskoga života?

Ovaj poduži uvod bio nam je potreban kako bismo već sada istaknuli nužnost, ali i složenost tematike sadržane u naslovu knjige teologa i bioetičara fra Luke Tomaševića, profesora na KBF-u Sveučilišta u Splitu "Bioetika iz teološke perspektive". Knjiga je, već sada možemo reći, nastojanje da se barem u širokim crtama dohvati nekakav mogući plodni odnos između teologije i bioetike. Autor je dakako svjestan činjenice da je iscrpna refleksija o tome gotovo nemoguća bilo zbog činjenice da su mogući pristupi bioetici vrlo različiti, gdje se posebno ističu filozofski i medicinsko-znanstveni pristup, bilo zbog činjenice da su unutar samoga teološkog pristupa moguće različite teološke senzibilnosti ili različiti teološki stilovi. Autor zato ne naslovljava svoj rad "Teološka bioetika", jer on to i nije. Knjiga je bitno izbor i prezentacija onih antropoloških i aksioloških pitanja nazočnih u bioetici koji mogu biti i jesu pomoć i putokaz u rješavanju konkretnih poteškoća nastalih zanemarivanjem teologije i religije općenito u bioetici. Onima koji su naviknuti na strukturu i sadržaj klasičnih manuala i priručnika bioetike, nedostajat će možda određeni naslovi i teme iz područja posebne bioetike. Ali treći dio knjige zato može poslužiti kao paradigma u rješavanju ozbiljnih pitanja vezanih uz zdravlje, bolest, spolnost, tjelesnosti pri čemu će načela i postavke iznesene u drugom dijelu ovoga rada biti od velike koristi.

Knjiga se dijeli na tri dijela, četrnaest naslova i niz podnaslova koji uokviruju neka od temeljnih i najvažnijih pitanja bioetike.

Prvi dio: Nastanak i razvoj bioetike – sadržava tri naslova koja su već uobičajeno propitkivanje o početcima, podrijetlu, nastanku i smislu ove discipline. Radi se o svojevrsnom mapiranju ili bolje rečeno o izlaganju povijesne i epistemološke baze na kojima se temelji bioetika s posebnim naglaskom na doprinos teologije. Nakana je autora čini nam se da u genealogiji ove discipline pronađe njezine temeljne motive čime ujedno određuje njezino studijsko polje i epistemološki status.

Autor tako u govoru o nastanku i razvoju bioetike ukazuje na činjenicu da ta relativno mlada disciplina nije nastala ni iz čega, nego joj je prethodio dug put etičkog razmišljanja u medicini. Na tom razvojnem putu važnu ulogu - uz Hipokratovu medicinsku etiku, doprinose moderne filozofije, promišljanje o ljudskim pravima - igraju i teološki prilozi medicinskom moralu odnosno stalna zainteresiranost Crkve, teologije i pojedinih teologa za ispravno rješavanje problema vezanih uz ljudski život, zdravlje, integritet, bolest, patnju, smrt. U tom smislu, autor onda promišlja narav i sadržaj onoga što se naziva(lo) pastoralnom medicinom, teološkom etikom, medicinskom etikom i ističe doprinos teološke misli u raščišćavanju dilema uzrokovanih biomedicinskim napretkom. U prvom planu nije nipošto precizna deskripcija prijelaza od medicinske etike do bioetike, nego upravo naglašavanje doprinosa i zauzetosti teologije najprije u medicinskim, a potom u bioetičkim pitanjima.

Nova disciplina i područje kojim se ona bavi probudila je, priznaje nadalje autor, dotada uspavanu etičku svijest što je na praktičnom planu rezultiralo stvaranjem etičkih povjerenstava s ciljem da se riješe etičke dileme nastale primjenom modernih tehnologija u medicini kao i dileme vezane uz znanstvena istraživanja na polju života i zdravlja. Autor donosi kratki povijesni pregled nastanka etičkih povjerenstava u Kanadi, SAD-u, Europi osvrćući se i na situaciju u Hrvatskoj. Posebno ističe ulogu, značaj i važnost Vijeća Europe u ovoj materiji, ali dotiče i jedno od važnijih pitanja vezanih uz etička povjerenstva: pitanje "etike etičkih povjerenstava". Pitanje nije samorazumljivo niti beznačajno tim više što to pitanje, kako će se u daljnjem izlaganju vidjeti, za sobom povlači važno pitanje antropologije, različitih etičkih modela i postavki i posljedično različitih, nekad dijametralno oprečnih, praktičnih rješenja jednog te istog problema.

Zanimljiv naslov ovoga uvodnog dijela, a istovremeno poticaj za daljnja promišljanja i istraživanja svakako je "Bioetika u Hrvatskoj". U njemu autor nastoji na pregledan način prikazati nastanak i širenje bioetike u Hrvatskoj, njezine glavne protagoniste, različita strujanja i "škole", glavne preokupacije i interese te relevantnu literaturu s tog područja. Posebno ističe doprinos "katoličke bioetike" i njezinih protagonista, zatim riječke bioetičke škole koja stavlja naglasak na popularizaciju bioetike i na nužne edukativne aspekte te doprinos zagrebačke

filozofske struje koja artikulira ideju “integrativne bioetike” po kojoj ta struja postaje prepoznatljiva i izvan granica Hrvatske.

Metoda prvoga dijela čisto je deskriptivna, lišena uglavnom vrijednosnih prosudbi značajnijih autora i njihovih djela, različitih pravaca i postavki u bioetici. Njegova temeljna nakana sadržana je u njegovu naslovu: upoznavanje čitatelja s nastankom i razvojem ovoga još nedefiniranog i nezaokruženog arhipelaga ljudskoga znanja i sve to iz teološke perspektive.

Drugi dio: Kršćanska antropologija – okosnica je ove knjige i onoga što bi se u širem smislu moglo nazvati teološkom bioetikom. Sadržava šest podnaslova u kojima se osnovne (meta)bioetičke pojmove i teme izriče u teološkom ključu čime se definira jedno od najrelevantnijih pitanja utemeljenja bioetike: referentni antropološki model. Odatle i teme: tijelo, tjelesnost, život, osoba, ljudsko dostojanstvo. A evo razloga zašto bi ovo bio stožer, središnji i najvažniji dio knjige.

Bioetika se uključuje u duboke kulturološke nevolje našega vremena i odlučno se stavlja na stranu čovjeka i njegovih prava. Ali izgleda, nažalost, da ne uspijeva točno utvrditi o kakvom se čovjeku govori, jer su “riječi života” kao primjerice sam život, osoba, narav, dostojanstvo, sloboda, odgovornost - nikle u religioznom i kršćanskom ambijentu – pretrpjele tijekom “moderne” stanoviti proces sekularizacije i gotovo su semantički ispražnjene. Ono čime baratamo ulomci su jedne pojmovne sheme, dijelovi lišeni konteksta iz kojih proizlazi njihovo značenje. Imamo, istina je, privid morala, nastavljamo upotrebljavati mnoge temeljne izričaje, ali smo izgubili, većim dijelom ako ne i potpuno, naše razumijevanje morala bilo teoretski, bilo praktično (MacIntyre). Stoga, svjestan tih činjenica, autor nastoji jasno reći što je to kršćanska antropologija. Razlog tom kazivanju leži u činjenici da iz jasno definiranoga antropološkog modela proizlazi određena koncepcija smisla i vrijednosti ljudskog života, ljudske osobe, ljudskoga dostojanstva, proizlazi mogućnost da se odredi koji su to etički subjekti, vrijednost tijela, granice intervencija u ljudsku tjelesnost i sl. Krajnji razlozi koji razlikuju mnoge bioetičke prijedloge ne smještaju se primarno na normativnoj razini, nego na metabioetičkoj razini, u sustavu vrednota ili još radikalnije - u predloženim antropologijama. Po mišljenju autora, kršćansku bioetiku karakterizira činjenica da model čovjeka koji ona prihvaća i predlaže jest onaj objavljene antropologije i to na način kako ju je tijekom vremena elaborirala i sistematizirala

teološka refleksija i kršćanska tradicija. Riječ je dakako o personalističkoj antropologiji.

To temeljno uvjerenje autor posebno eksplicira prezentacijom i analizom dvaju pojmova bitnih za opću i posebnu ili bolje reći za svaku bioetiku: osoba i ljudsko dostojanstvo. Na njih kratko svraćamo pozornost.

Najčešći filozofski pojam upotrijebljen u aktualnom bioetičkom diskursu jest pojam osobe. Taj pojam međutim nije nipošto nešto što bi bilo već samo po sebi razumljivo. Letimičan uvid (dijakronični i sinkronični) u najrazličitije uporabe tog pojma na širokom polju bioetike ukazuje na činjenicu njegova različitog shvaćanja i tumačenja. U kontekstu aktualne bioetičke rasprave, izlaže autor, moguće je primijetiti barem dvije suprotne tendencije koje, svaka na svoj način, poima i tumači osobu: jedna je redukcionistička (funkcionalistička, separacionistička) tendencija koja zastupa mogućnost odvajanja pojma osobe od ljudskoga bića i druga tendencija (ontološka – s dugom tradicijom) koja opravdava intrinzičnu istovjetnost osobe i ljudskoga bića. Prva tendencija otkida pojam osobe od njezinih korijena tako da se on danas, paradoksalno, upotrebljava “protiv” samoga čovjeka proglašavajući neka ljudska bića ne-osobama, a neka druga ne-ljudska bića osobama. Pojavljuje se stoga vrlo jasno potreba, čisto zbog mogućnosti kakvoga takvog dijaloga unutar bioetike, da se ponovno odgovori na nekoliko temeljnih pitanja: Što je osoba? Tko je osoba? Kako trebamo tretirati osobu? (ontološko, antropološko i etičko pitanje). Odgovor na ova pitanja na teorijskom planu, ponavljamo, povlači za sobom niz prihvatljivih ili neprihvatljivih postupanja s ljudskim subjektima na praktičnom planu.

Zato autor u dosta širokoj prezentaciji pojma osobe nastoji iznijeti, uz povijesni osvrt, argumentacijsku strukturu ontološkog i funkcionalističkog poimanja osobe s njihovim praktičnim reperkusijama. Jasno se opredjeljuje za klasični personalizam realističkog i tomističkog tipa na kojemu, uz ostalo, participiraju i noviji dokumenti Katoličke Crkve (*Evangelium vitae* i *Dignitas personae*), a smatra neprihvatljivim, proizvoljnim i vrlo opasnim na praktičnom planu shvaćanje osobe u funkcionalističkom ključu. U tom smislu izlaže temeljne postavke i načela koje bi trebalo poštovati u medicinskoj praksi kako se ne bi narušilo i povrijedilo dostojanstvo ljudske osobe.

Istim duhom i iz iste perspektive razlaže također pojam ljudskoga dostojanstva. U suvremenom društvu naime postoji dvostruka tendencija s obzirom na ovu vrednotu: s jedne strane, hvalevrijedan pokušaj - više ili manje uspješan - da se ljudsko dostojanstvo stavi pod zaštitu etičke, pravne i političke odgovornosti, o čemu svjedoče mnoge međunarodne konvencije i deklaracije i, s druge strane, otvorene tendencije osporavanja univerzalne i apsolutno obvezujuće vrijednosti ljudskoga dostojanstva. Glavni se problem ipak, i u jednom i u drugom slučaju, svodi na tumačenje i razumijevanje ljudskoga dostojanstva kao i otkrivanje njegove vrijednosne supstancije o kojoj zasigurno ovisi i ovisit će definiranje glavnih moralnih kriterija zaštite ljudskoga, ali i svih drugih oblika života na zemlji. Zabrinjavajuća je svakako činjenica, što je vjerojatno i bio poticaj analizi i tumačenju, ovoga za bioetiku važnoga pojma, da suvremena znanstveno-tehnička civilizacija stvara uvjete za opasne prijetnje ljudskom dostojanstvu.

Autor nastoji otkriti i pokazati kako povijesno-filozofski, tako i teološko-etički temelj ljudskoga dostojanstva, da bi potom vrlo kratko promotrio njegovu uporabu u nekim međunarodnim dokumentima, osobito onima koji se tiču bioetičkih pitanja. Podrobnije zatim govori o nekim konkretnim izazovima suvremene biotehnologije kao i o etičkim pitanjima i dilemama koje iz njih proizlaze. Snažno konačno ističe potrebu konkretnih i jasno definiranih etičkih načela inzistirajući posebno, budući da je teolog, na nekolicini kršćanskih načela. U svijetu koji je čini se izgubio smisao ljudskoga dostojanstva, autor inzistira na potrebi da teologija i teološka bioetika budu eho jednoga proročkog i zauzetog navještaja u obrani života od njegova svitanja do njegova zalaza, u svakoj situaciji i svakoj okolnosti, kako je to jasno prezentirao u trećem dijelu ove knjige.

Drugi dio knjige dakle nastoji ponuditi jedinstveno čitanje novih-starih fenomena u obzoru vizije čovjeka i svijeta koji su sadržani u izvorima objave, oslušujući pri tom pažljivo teološku tradiciju i magisterij. Takav pristup rađa u konačnici uvjerenjem da se posebnost teološke bioetike - imajući u vidu druga usmjerenja i sklonosti ove discipline - mora tražiti prije svega na utemeljujućoj, a tek onda na normativnoj razini. Njezin specifikum sadržan je u antropologiji i u sustavu vrednota na koje se poziva.

Treći dio: Eubiozija – skrb za život i zdravlje. Možemo ga nazvati primijenjenim dijelom, aplikacijom prethodno elaboriranih postavki, normi i načela na oduvijek osjetljivo područje ljudskoga života: njegov početak i njegov kraj. Nakon što je naglasio neka od preliminarnih epistemoloških pitanja i nakon što je ukazao na istaknute elemente kršćanske antropologije i etosa, autor se sada fokusira na neka od važnih pitanja koja se pojavljuju na početku i završetku ljudskoga života. Teme trećega dijela jesu: skrb za sve stvoreno, život općenito, skrb za ljudski život posebno, palijativna skrb terminalnih bolesnika, odnosno humaniziranje umiranja te nezaobilazne teme početka i kraja ljudskoga života.

396

Atraktivnost tema ovoga dijela potisnuta je u drugi plan, čini nam se, zanimljivošću i neuobičajenošću perspektive, mentaliteta i duha kojim se spomenute teme obrađuju. Ovdje pitanje “kako?” postaje važnije od onoga “što?” Upada u oči u tom smislu ne baš tako redovit i uobičajen neologizam “eubiozija”. Eubiozija je protuznačnica eutanaziji. Ova su dva termina dvije zastave dviju različitih antropologija postmoderne kulture. Oba termina imaju isto podrijetlo – grčko, isti prefiks - dobar, ali se radikalno razlikuju u svojoj biti; jedan priziva smrt, a drugi život – dobar život, kulturu i evanđelje života kako na njegovu početku tako i njegovu završetku.

Eubiozijska kultura koju zagovara autor brani dostojanstvo ljudske osobe i njezina života. Teorijski i praktično ustaje protiv eutanazijskog mentaliteta karakteriziranog scientističkom i mehanicističkom koncepcijom života koja vidi patnju, bol i smrt kao apsurdne i iracionalne događaje koje treba nijekati ili ih svesti pod svoje gospodstvo. Isto tako bolesne i umiruće! Eubiozijski mentalitet naprotiv umjesto da negira i medikalizira smrt, naučava integrirati je u vlastiti osobni i zajednički život. Eubiozija utemeljena na personalističkoj antropologiji i bioetici nudi možda najbolji teorijski i praktični odgovor na pitanja vezana uz početak i završetak ljudskoga života. Sve stvoreno, a posebno čovjek i njegov život, od svoga pojavka do svoga kraja stoji u osobnom odnosu sa svojim Bogom. Zato je takav život dostojan biti prenesen, prihvaćen, liječen i branjen s odgovornošću i ljubavlju.

Držimo opravdanim autorovu zainteresiranost i često pozivanje na Encikliku *Evangelium vitae* tijekom čitavoga izlaganja, jer ona nije samo doktrinarni odgovor na neke bioetičke

probleme kao što su abortus i eutanazija, nego je zauzeto nastojanje oko stvaranja obrisa i okvira, posebno antropoloških, onoga što možemo zvati teološkom ili još preciznije katoličkom bioetikom u uskom smislu tog pojma.

Zaključno se može reći, a to bjelodano pokazuje knjiga uvaženog profesora fra Luke Tomaševića, da je teologija čuvarica temeljnog dara života koji tvori svakog čovjeka, čuvarica je i braniteljica "otajstva života" od bilo kojeg, znanstvenog ili filozofskog, reduktivizma; ona je brana protiv svake utilitarističke instrumentalizacije čovjeka, njegova života i života u cijelosti.

Ova knjiga pisana je jednostavnim jezikom. Zato je može čitati i razumjeti, osim studenata i profesionalaca, svatko tko istinski voli i cijeni život – ne samo ljudski. Namijenjena je "eubiotičarima" ili "eubiozistima", ljubiteljima dobrog života u moralnom i ontološkom smislu. Ona pomaže vjernicima i nevjernicima, svim ljudima da ponovno ožive zamrli smisao ljudskoga dostojanstva, da pronađu izgublenu neprocjenjivost osobe, ljudskoga života i života svega stvorenoga, da ostvare Isusovo poslanje kojim se, indikativno, otvara ova knjiga: "Ja dođoh da život imaju, u izobilju da ga imaju" (Iv 10,10).

Fra Šimun Bilokapić